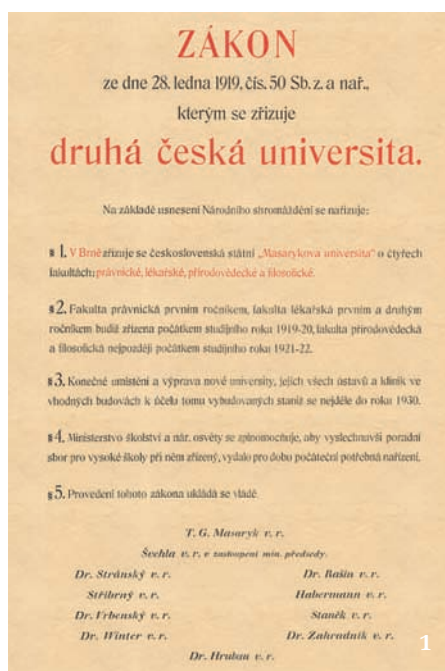

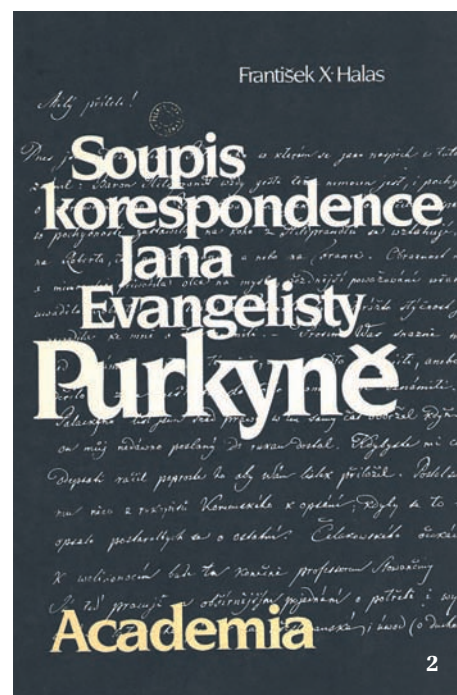
Purkyně a univerzita v Brně. Vzpomínky na vznik soupisu Purkyňovy korespondence

Univerzita v Brně letos slaví 100. výročí svého založení. Od 28. ledna 1919, kdy Národní shromáždění přijalo zákon č. 50, jímž se zřizovala druhá česká univerzita, prošla mnohými zkouškami. V letech 1939–45 byla za nacistické okupace spolu s dalšími českými vysokými školami déle než šest a půl roku zavřena. Změnila také několikrát název. V okamžiku založení, i dnes a také v letech 1945–60 se jmenovala a jmenuje Masarykova univerzita, za protektorátu Tschechische Universität in Brünn a téměř třetinu doby svého trvání, v letech 1960–90, nesla název Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. Ačkoli jsem mnoho let (1967–90) působil jako historiograf brněnské univerzity (odborný pracovník Kabinetu pro dějiny Univerzity J. E. Purkyně), nepodařilo se mi zjistit, kdo byl původcem řešení, podle něhož druhá česká univerzita, po první Univerzitě Karlově, byla pojmenována po slavném českém vědci, fyziologovi J. E. Purkyňovi (1787–1869). Ale zato vím, že šlo o řešení velmi šťastné, protože mezi návrhy na přejmenování Masarykovy univerzity figurovaly i názvy typu Gottwaldova univerzita, Univerzita pracujících a snad ještě další. Léta, kdy tato vysoká škola nesla Purkyňovo jméno, rozhodně nepatří k obdobím jejího úpadku, třebaže to byla až na epizodu momentu svobody pražského jara 1968 a částečné svobody několika jiných let epocha více méně krutého útlaču.

Přestože v r. 1966 univerzita již 6 let nesla jméno velkého vědce, nechtělo její vedení nechat bez povšimnutí blížící se 50. výročí vzniku, a tedy pomlčet o jejích dějinách před r. 1960. Naopak chtělo zachytit nejen historii let 1919–69, ale též prehistorii, to znamená snahy o obnovení zrušené moravské univerzity a pak zápas o založení druhé české univerzity. Proto byl (podle vzoru Ústavu pro dějiny Univerzity Karlovy v Praze) založen Kabinet pro dějiny Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Měl externího vedoucího v osobě historika Františka Jordána, ale vlastní badatelskou práci měl obstarat vědecký pracovník Kabinetu. Na jeho místo byl vypsán konkurz, ve kterém jsem uspěl, přestože jsem ještě neměl vědeckou hodnost CSc., a v lednu 1967 byl přijat. Vedení univerzity se mnou sjednalo dohodu, že se budu až do oslav 50. výročí naplno věnovat bádání, tedy shromažďování a publikování dokumentů, a potom mi bude dáno volno na dokončení kandidátské práce. Vzhledem k bouřlivým událostem let 1968–69 nebylo možno tuto dohodu plně realizovat. Volno jsem sice dostal, práci dopsal, ale protože jsem od r. 1970 patřil do kategorie „neperspektivních“ (pracovníků, kteří sice nebyli ze zaměstnání vyhozeni, ale neměli v jeho rámci možnost profesního postupu), kandidaturu jsem obhájit nesměl. A tak se několikrát opakoval jeden scénář: funkcionář z vedení fakulty mi oznámil, že budu smět kandidátskou práci obhajovat, a za

nějaký čas mi týž člověk sdělil, že to není možné. A tak jsem v r. 1979 uveřejnil v Časopise Matice moravské 25stránkovou stat, jež shrnovala veškerá podstatná fakta a objevy obsažené v práci, a opožděná obhajoba se konala až r. 1993. Po celé období normalizace jsem tedy působil jako odborný, později samostatný odborný pracovník. Je třeba ale říci, že vedení fakulty pro mne

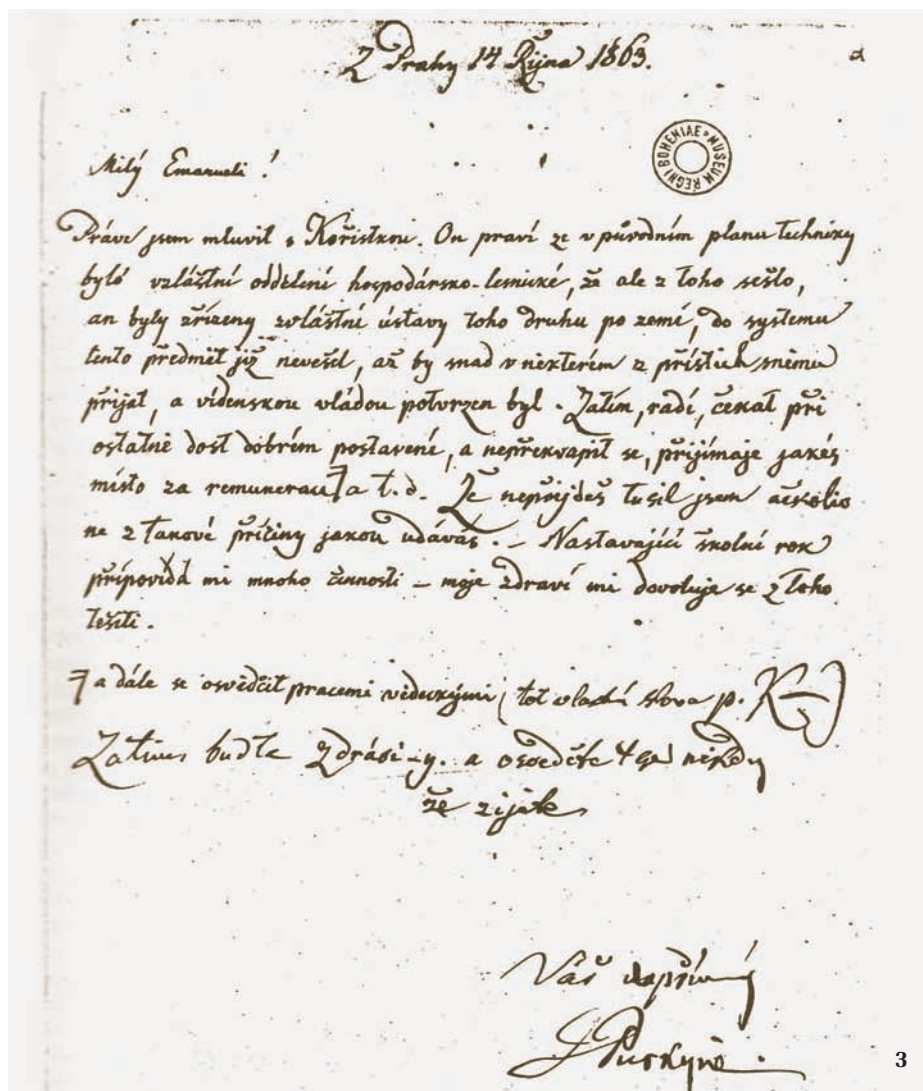

jinak udělalo vše, co bylo v podmínkách normalizace myslitelné.

Pro mou badatelskou činnost byl přelomovým datem r. 1977. Do té doby jsem sbíral a třídil dokumenty o historii a prehistorii univerzity v Brně. Ale pak přišel ke slovu název této vysoké školy. Vědecká veřejnost, a dokonce i komunistické stranické špičky si tehdy uvědomily, že se blíží 200. výročí narození Jana Evangelisty Purkyně. Slaveno mělo být na celostátní, ba i mezinárodní úrovni, ale ústředím, z něhož se oslavy budou odvíjet, měla být vysoká škola nesoucí jubilantovo jméno.

Protože byl můj vědecký zájem soustředěn na osobu oslavence, nebylo nesnadné shromáždit údaje a fakta o jeho životě a vědecké činnosti. V letech 1985–89 jsem publikoval několik statí a název jedné z nich Problémy vydávání korespondence J. E. Purkyně, jež vyšla v časopise Dějiny vědy a techniky (1985), ohlašovala směr mého bádání v této oblasti. Před r. 1977 existovalo několik edic korespondence tohoto velkého vědce a vlastence. Jeho vnučka Růžena Pokorná-Purkyňová, dcera Purkyňova mladšího syna, malíře Karla, vydala v r. 1944 knihu Život tří generací, do které mimo jiné zařadila dopisy, jež si její dědeček vyměňoval se svou manželkou a s Růženiým otcem, svým synem Karlem.

Desítky dopisů vydal ve dvou postupných edicích (1920 a 1925) Jaroslav Jedlička. A mnoho edic zachytilo dopisy, které si Purkyně psal se svými významnými vrstevníky a přáteli z řad vědců, nebo také s osobnostmi, s nimiž ho spojovala české vlastenectví, ať to byla Božena Němcová, František Palacký, Václav Hanka, nebo František Ladislav Čelakovský. Tyto edice ale byly velmi různorodé, každá se řídila vlastními pravidly, a sjednotit je byl úkol nadlidský, ne-li nemožný. Nevzpomínám si už, kdo vyslovil větu, která rozřála uzel mých rozpaků nad edicemi Purkyňovy korespondence. Zněla přibližně takto (za přesnost znění neručím, ale smysl je zachycen věrně): „Když jsme stáli před úkolem vydat korespondenci osobnosti XY, začali jsme tím, že jsme pořídili její soupis.“

- 1 Dne 28. ledna 1919 byl jednomyslně přijat zákon schvalující založení brněnské univerzity a čtyř fakult. Z archivu Masarykovy univerzity
- 2 Publikace, kterou Nakladatelství Academia vydalo k jubilejnímu r. 1987, tedy k 200. výročí narození Jana E. Purkyně.
- 3 Purkyňův dopis synu Emanuelovi (přepis uveden v textu) otištěný v Soupisu korespondence J. E. Purkyně (1987)

Tím se z nadlidského úkolu stal úkol splnitelný a nedalo mi ani velkou práci vysvětlit nadřazeným, že jde o věc prospěšnou, která může univerzitě přinést uznání vědecké veřejnosti. Vypracování koncepce soupisu korespondence bylo ponecháno zcela na mně. A já jsem se inspiroval z dosavadních editorských a překladatelských zkušeností; podám zde o nich několik údajů. Už od r. 1964 jsem se podílel na vydávání sebraných spisů mého otce, básníka Františka Halase. Jako „neperspektivní“ intelektuál humanitního zaměření jsem měl velmi nízký plat a bylo nutné, abych doplňoval rodinný rozpočet pomocí honorářů za překlady. Ty jsem dělal vždy společně se svou manželkou, která vystudovala románskou filologii. Překládali jsme i beletrii, francouzské autory, jako byli Julien Green, Marcel Pagnol nebo Jules Barbey d'Aureville, ale také uměnovědná díla, zejména italskou řadu Classici dell'Arte. Struktura jednotlivých svazků této ediční řady byla jednotná.

Zahajoval je krátký úvod z pera některého historika umění, následovalo 6 textů o umělci, jemuž byl svazek věnován, jejichž autory byli jeho současníci. Pak bylo zařazeno 64 celostránkových barevných reprodukcí umělcových obrazů či jiných děl. Následoval katalog celku díla sestávající z černobílých reprodukcí každého jednotlivého díla a ze značek a textů, které zaznamenávaly vlastnosti díla anebo – jako první značka hned po pořadovém čísle – zachycovaly mínění odborníků o jeho pravosti. Touto značkou byl čtverec rozdělený na 9 polí. Byla-li černá, šlo o dílo nepochybné (či podle obecného mínění znalci) pravé. Jeden bílý čtverec znamenal, že většina znalců pokládá dílo za pravé. Šachovnicově černobílá značka vypovídala, že většina znalců (ne všichni) pravost díla odmítá. Jeden černý čtverec proti 8 bílým znamenal, že jde o dílo umělcových žáků atd. Pak následoval údaj o rozměrech obrazu, o podkladu (plátno, papír, lepenka apod.), údaj, zda a jak je dílo signováno a datováno atd.

Pokus o převedení tohoto systému katalogu výtvarných děl do soupisu korespondence, v němž se nepopisují obrazy, nýbrž vlastnosti dopisů, se může jevit jako akrobatický kousek. Ve skutečnosti však inspirace, kterou mi poskytli klasikové umění (přeložili jsme následující svazky: Rembrandt, Celník Rousseau, Vermeer van Delft a van Gogh, dva díly), byla velmi případná. Rozdělil jsem tedy soupis takto: na začát-

ku knihy stojí 30stránkový úvod, který má vedle vstupní informace o počtu a rázu zaznamenávaných dopisů tři části. První z nich informuje o zachovaných a ztracených dopisech, uvádí důvody, proč se některé zachovaly, jiné ztratily, a konečně také, že a proč velmi výrazně převažuje korespondence došlá nad korespondenci odeslanou – tedy dopisy z Purkyňovy ruky. Druhá část úvodu shrnuje, jak je dochovaný materiál zpracován; v jejím závěru nalezne čtenář stručné pojednání o životě a díle J. E. Purkyně, kde je zdůrazněna souvislost biografických dat s jeho korespondencí, a třetí část konečně podává přehled typů korespondence – rodinná, s přírodovědci, s českými vlastenci, úřední atd. V závěru Úvodu jmenovitě děkuji všem, kdo mi pomohli radou, nebo jinak podpořili vydání spisu.

Jádro knihy představuje Soupis dopisů podle odesílatelů a adresátů. Tvoří ho 670 abecedně seřazených hesel, která mají následující strukturu – na prvním řádku je pořadové číslo, jméno osoby nebo název instituce či korporace, u osoby data narození a úmrtí, jsou-li známa, a na konci řádku trojčíslí, jehož první číslo udává celkový počet dopisů, druhé počet přijatých a třetí počet odeslaných dopisů. Případ, kdy druhé nebo třetí z čísel je nula, je velice častý. Na dalším řádku (nebo řádcích) je uvedena stručná charakteristika osoby nebo instituce, pro rozlišení je tištěna kurzivou. Následuje řádek nebo řádky (stojatým písmem) se stručnou charakteristikou rázu a obsahu korespondence. Poslední součástí hesla je tabulka, jež pěti zkratkami detailně popisuje jednotlivé dopisy – d. (datum dopisu, data dopisu, je-li jich více); m. (místo, odkud byl dopis odeslán); j. (jazyk, jímž je psán); u. (uložení dopisu/ů); e. (edice, pokud byl dopis publikován). Některá z těchto písmen v tabulce občas chybějí, nebo místo údaje zde stojí otazník.

Po odevzdání rukopisu takto koncipovaného spisu přistoupilo nakladatelství tehdejší Československé akademie věd Academia k recenznímu řízení, po němž byla kniha doporučena k vydání a skutečně beze změny podle rukopisu vydána, ale zároveň byla z iniciativy nakladatelství zadána do soutěže o nejlepší spis purkyňovského r. 1987, a vskutku byla jako takový oceněna. Neperspektivní pracovník se tak bez jakékoli protekce, a aniž se sám o něco takového ucházel, uplatnil v soutěži, v níž konkurence nebyla právě malá. Jeden z recenzentů, akademik Prokop Málek, se o soupisu vyjádřil, že spis se tváří velmi skromně, ale jeho hodnota je této skromnosti nepřímo úměrná.

Poté, co jsem již řekl vše o historii vzniku Soupisu, poskytnu čtenářům přepis textu Purkyňova dopisu synu Emanuelovi (obr. 3). Dopis je sice psán česky, ale oku nezvyklému paleografickému výzkumu by jeho četba mohla činit obtíže. Tedy:

Z Prahy 14 Října 1863.

Milý Emanueli!

Práve jsem mluvil s Kořistkou. On praví ze v původním planu Techniky byli vzlaštíní oddavci hospodársko-lesnické, že ale z toho sešlo, an byly zřízeny vzlaštíní ústavy toho druhu po zemí, do systému tento předmět již nevešel, až by snad v některém

z příštích sněmův přijat, a vídeňskou vládou potvrzen byl. Zatím, radí, čekat při ostatně dost dobrém postavení a nepřekvapit se, přijímaje jakés místo za remunerací. atd. Že nepřijdeš tušil jsem ačkoliv ne z takové příčiny jakou udáváš. Nastávající školní rok připovídá mi mnoho činnosti – moje zdraví dovoluje mi z toho se těšiti.

A dále se osvědčit pracemi vědeckými; tož vhodná doba je. K – J Zatím buďte zdrávi-y a osvědčte tak někdy že žijete.

Váš upřímný
J. Purkyně

I po tomto rozluštění možná leckterý výraz případně čtenáři záhadný. Upřesňuji tedy, že např. an znamená protože, za remunerací – za plat, a že Purkyně sice na začátku dopisu oslovuje syna, ale na konci se obrací i na jeho rodinu.

Od přípravy soupisu uplynulo 32 let. Je možné, že dopisy, o něž tehdy šlo (anebo některý z nich), byly mezitím publikovány. Možná také nikoli. Literární archiv Památníku národního písemnictví na Strahově v Praze v tehdejší podobě už neexistuje, a co se stalo s materiály, jež zde bývaly uloženy, nevím (pozn. red.: korespondenci

dnes uchovává Archiv Národního muzea v Praze). Ale kdyby se podařilo zjistit, že některý z dopisů dosud zveřejněn nebyl, pak bych si velice rád zopakoval luštění textů z dávných dob a v časopise Živa předvedl výsledky. Dostane se mi této radosti?

A úplně na závěr upozorňuji čtenáře, že pokud by se chtěli dozvědět něco více o Purkyňově osobnosti, mohou sáhnout po další publikaci, jež vyšla k učenčovu jubileu: Jan Evangelista Purkyně, Nitky z mého života (Odeon, Praha 1987).

Ludmila Hlaváčková

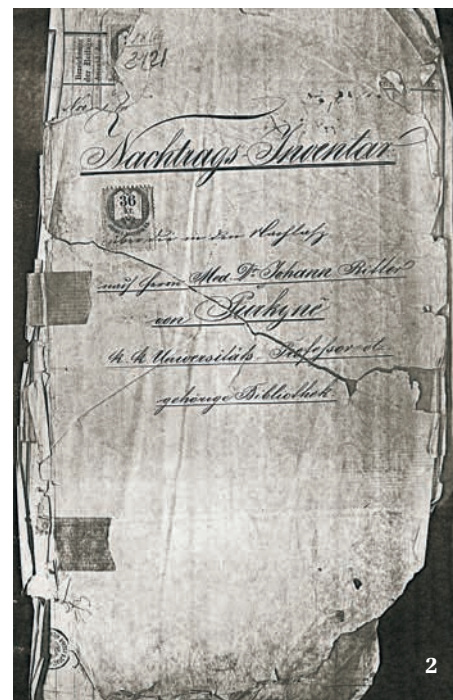
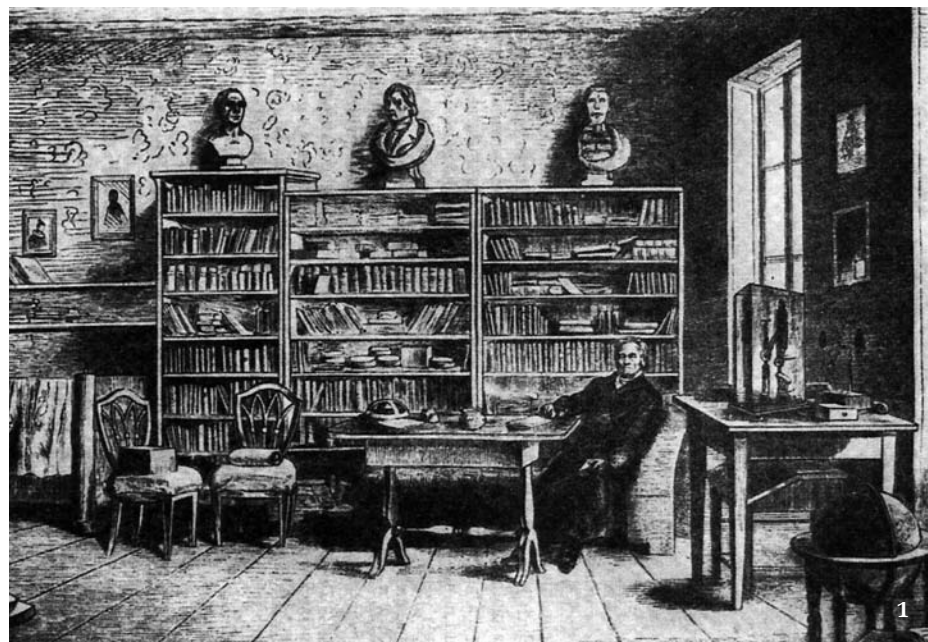
J. E. P.

Knihovna Jana Evangelisty Purkyně

Úvodem třeba říci, že knihy, zvláště odborné, byly v době J. E. Purkyně drahé a zdaleka ne všichni lékaři, a zejména pak medicci, nebo badatelé a studenti jiných oborů si je mohli kupovat v takové míře, jak by chtěli a potřebovali. Toho si byli vědomi i Purkyňovi kolegové z pražské lékařské fakulty a někteří z nich zakládali na svých pracovištích knihovny, jež sami dotovali, protože na ně v ústavních rozpočtech nebylo vůbec pamatováno. Nadřízené úřady na ně odmítaly přispívat s poukazem na to, že stát vydrží univerzitní knihovnu. Ta ovšem také šetřila na nákupech lékařských knih, jejichž počet s rychlým rozvojem a specializací lékařských oborů velmi narůstal.

Několik přednostů ústavů a klinik proto založilo a vydržovalo ústavní knihovny z vlastních prostředků. Taková „školní knihovna“ vznikla zásluhou prof. Ignáce Fritze (1778–1841) na jeho chirurgické klinice v r. 1809. Zásluhou profesora porodnictví Antonína Jungmanna (1775–1854),

bratra filologa a národního buditele Josefa Jungmanna (1773–1847), byla v r. 1819 založena i na jeho klinice. Chemik Adolf Pleischl (1787–1867) založil chemicko-farmaceutickou knihovnu v r. 1822. O dva roky později založil knihovnu také profesor botaniky Jan K. Mikan (1769–1844).

1 Knihovna Jana Evangelisty Purkyně v jeho bytě ve Spálené ulici v Praze 2.

Kresba: A. Gareis, z archivu redakce
2 První stránka inventáře knihovny J. E. Purkyně uloženého v jeho pozůstalosti v Archivu hlavního města Prahy

3 Purkyňův podpis na titulní straně knihy Georga Wilhelma Friedricha Hegela Wissenschaft der subjektiven Logik, Nürnberg 1816. Snímky z fotoarchivu Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy, není-li uvedeno jinak

Profesor očního lékařství Jan N. Fischer (1777–1847) v r. 1821 věnoval své klinice 35 knih. Prof. Julius V. Krombholz (1782 až 1843), který stál postupně v čele několika fakultních pracovišť, založil ve všeobecné nemocnici knihovnu na interní klinice v r. 1827. Slavný anatom Josef Hyrtl (1810–1894) založil ústavní knihovnu v r. 1842. Zásluhou internisty prof. Josefa Hally (1814–1887) se v r. 1841 otevřela na Starém Městě v Martinské ulici č. 418 pro všechny lékaře a medicke lékařská knihovna a čítárna nazvaná Prager medizinisches Lesemuseum, která odebírala zejména všechny významné lékařské časopisy a umožňovala čtenářům získávat informace o vývoji světové medicíny.

Nicméně někteří lékaři měli i soukromé knihovny, a to nejen odborné. K nim